

Կ Ա Յ Ս Ե Ր Տ Ե Ս Ի Լ Ք Ը

(ԵՆՈՒՆՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ)

Այս դէպքը պատահեցաւ երբ Օգոստոս Կայսր էր Հռոմի մէջ եւ երբ Հերոզիլէտ կը թագաւորէր Երուսաղէմի վրայ:

Այդ ժամանակ էր որ մեծ եւ սուրբ գիշեր մը տարածուեցաւ երկրին վրայ: Ամենէն մուշ գիշերն էր գործուել մէկը տեսած ըլլար երբեք: Կարելի էր հաւատալ թէ բովանդակ երկիրը ինկած էր նկուզի մը խոր: Աճկարելի էր շուրջ ցամաքէն գամագանել եւ ամենէն ծանօթ ուղիներում վրայ իսկ մարդ չէր կրնար իր մարման գտնել: Եւ տարբեր չէր ալ կրճար ըլլալ, ոչ իսկ յայտնի շող մը կը նշուէր երկինքէն: Բոլոր աստղերը իրենց տուններում մէջ մնացած էին եւ գեղեցիկ լուսինը իր դմմէր կը պահէր:

Լուսինն ու ամշարծուքիւնը խաւրի՛ր չափ գգալի էին եւ շօշափելի: Գետերը իրենց ընթացքին մէջ կանգ առած էին, հովը չէր շարժեր եւ նայնիսկ բարսիկներու տերեւները դադարած էին սօսափել: Եթէ մէկը փալէր ծովափի երկայնքին, պիտի նշկատէր թէ ալիքները աւազին վրայ չէին խուծեր, եւ եթէ ուրիշ մը թափառէր ամպատին մէջ՝ իր ռոփերում տակ աւագը տըկար մրմունցներով պիտի չփշուրէր: Ամէն բան անշարժ էր այնպէս՝ որպէս թէ քարացած ըլլար, չխանգարելու համար սուրբ գիշերը: Խոտը կը վախճար ամելու, ցօղը չէր կրնար իյնալ եւ ծաղիկները չէին համարձակեղ իրենց բոյրը արտաշնչել:

Այս գիշերին մէջ գագա՛նքը իրենց գահերո շինտեցին, օձերը չխայթեցին եւ շուները չհագեցին: Իսկ ինչ որ անլի երաշայի էր, անկե՛ղամ իրեր պիտի չկամեման ին գիշերուան սրբաթիւնը խանգարել՝ իրենմ գիրենմ չար արարքի մը տրամադրելով: Ոչ մէկ կեղծ բանայի պիտի կարեմաբ կոպանմ մը բանալ, եւ ոչ մէկ դաշոյն կաթիլ մը արիւն պիտի կարողանար դուրս փաշել:

Հռոմի մէջ, նոյն այս գիշերին, մարդոց

փոքր խումբ մը դուրս եկաւ Կայսր պալատէն եւ Մեծ Հրապարակը (Forum) կտրելով յառաջացաւ դէպի Կապիտոլիան (Capitol): Տերեւիկն, Երեւանուտականները հարցուցեր էին Կայսր թէ որեւէ առարկութիւն պիտի ունենա՞ր եթէ Հռոմի սրբազան Բյուրին վրայ ի պատիւ իրեն տանար մը կանգնէին: Բայց Օգոստոս իր հաւանութիւնը ամփոջապէս չէր տուած: Ձեր գիտեր թէ աստուածներուց համար հանելի պիտի ըլլա՞ր իրենց նուիրուած տաճարներում քովն ի վեր տեսնել ի՞ր ալ ազօթատեղին: Հետեւաբար պատասխանած էր թէ նախ կը փափաքէր աստուածներում կամէր գիտնալ այս մասին՝ իր պաշտպան ոգիին ընծայելով ցայգայիմ գահաբերութիւն մը: Ինքն էր որ, քանի մը վստահելի բարեկամներու ընկերակցութեամբ, կ'երթար այս գոհը մատուցանելու:

Օգոստոս արտօնած էր որ գիմէ կրէից իր գահաւորակով, որովհետեւ ծեր էր եւ իրեն համար մեծ ճիգ ու ջանք պէտք էր դէպի Կապիտոլիան առաջնորդող աստիճանները բարձրանալու համար: Բռնած էր գահաբերութեան տատրակները պարունակող վանդակը: Ոչ կրօճաւորներ, ոչ գիտարականներ եւ ոչ ալ ծերակուտականներ կ'ընկերա՞սային իրեն, այլ միայն իր ամենէն մտերիմ բարեկամները: Իր աչքերուն կը յառաջանային քահակիրները՝ լուսաւորելու համար գիշերուամբ խաւարով ծածկուած մարման, իսկ իրմէ ետք կու գային քստրուկները, որոնք կը կրէին նոստամին, դա նակ'երը, անուխը, սրբազան կրակն ու տակաւին բոլոր այն քանները՝ որոնք ամհրբոժշտ էին գահաբերութեան համար:

Ճամբու ը՛թացքին Կայսրը գաւարքօրէն կը խօսակցէր իր հաւատարիմ հետեւորդներում հետ, հետեւաբար ոչ ոք նշարեց գիշերուան անսահման լուսնիւն ու հոնդարտութիւնը: Սակայն երբ Կապիտոլիանի Բլուան բարձրագոյն կէտը հասան, այն բաց

վայրը՝ ուր ծերակուտականներ կը մտածէին տաճարը բարձրացնել, միայն այն ատեն իրեց վրայ տարածուեցաւ անսովոր պատահարի մը ներկայ եղած ըլլալու գիտակցութիւնը :

Ասկա չէր կրնար սովորական գէշիւ մը ըլլալ, որովհետեւ վերը, հո՛ն, ապառաժի ծայրամասին տեսնել արտասովոր գոյութիւն մը : Նախ կարծեցի՞մ թէ հին, ձուսփոխուած ընկուզեմքի կոնդ մըն էր . յետոյ երեւակայեցի՞մ թէ Արամազդի տաճարէ՞ք քարէ արձան զի՛ն էր այդպէս մեկնելու ապաստը բարձրացած : Ի վերջոյ բոլորին համար ալ յստակ դարձաւ թէ այդ միայն պատաւ հարցուկ մը կրնար ըլլալ :

Անո՞ք չէին տեսած նման տարիփոս խորշակներէն հարուածուած եւ հսկայածու կազմուածով գոյութիւն մը : Պատաւ այդ գուշակուհիին երկիւղ կը ներշնչէր . : Եթէ կայսրը ձերկայ չըլլար, բոլորն ալ ակրիֆարքի մը մէջ իրենց տուները պիտի փոխէին :

«Ան է՛, փոփափցիմ իրարաւ, «հո՛ն, որ ապրած է այ՛նքա՛ն տարիներ՝ շքեմն որ աւազի հատիկներ կան իր հայրենի ամերթուն վրայ : Ինչո՞ւ ճիշդ այս գիշեր դուրս ելած է իր փարայրէն : Խո՞նք կը գուշակէ ան կայսեր եւ կայսրութեան համար . այ՛ն, որ իր գուշակութիւնները ծաւելաւ տերեւներուն վրայ կը գրէ, եւ որ գիտէ թէ հովը գուշակութեամբ բառերը պիտի տանք տնոր՝ որուն համար արտաքերտած են անոնք» :

Այնքան սարսափած էին, որ ծանկի պիտի իյնային եւ իրենց ճակատները գետնին պիտի ճնշէին անիշտալէս որ գուշակուհիին շարժում կը ընէր : Սակայն ան անշարժ կը մնար, կարծէ՛ք անկեղծամ ըլլար : Չորսհայեաց ապաստի ծայրամասին կկգած եւ արձակ աչքերը պահպանած, ա՛նք կը ճայէր գիշերուամ մէջ : Նստած էր հոն այնպէս, որպէս թէ այդ բոլորը բարձրացած ըլլար՝ աւելի՛ յստակօրէն դիտելու պատահար մը որ հետուն կը կատարուէր : Ա՛ն կր՛ար բաներ տեսնել նման գիշերի մը մէջ :

Ճիշդ այդ պահուն, կայսրն եւ իր հետեւորդները մշտնջենքի թէ որքան շեշտուած էր խուսարը : Ոչ ոք կրնար բացօթայտի մը հետուն տեսնել : Եւ ի՛նչ հանդարտութիւն .

ի՛նչ լուսփիւն : Նոյնիսկ Թիպեր գետի մըրմունքը չէին կրնար լսել : Կարծէ՛ք օդը գիրենք կը խեղդէր, քրտնեքի պակ կաթիլները երեցում անոնց ճակատներուն վրայ եւ տուննց ձեռքերը ընդարմացած էին ու ա՛նգոր : Անոնք պատահելիք սարսափելի աշտի մը նախազգացումն ու վայր ունէին :

Բայց ոչ ոք իր վայրը յայտնի կ'ընէր եւ բոլորն ալ կայսեր կ'ընէին թէ ասկա լսուցան մըն էր . ամբողջ Բունութիւնը շունչը պահած՝ նոր ստուած մը ողորմելի կը պատրաստուէր :

Անոնք Օգոստոսի խորհուրդ տունը գահարութեան սկսիլ եւ ըսին թէ պատագուշակուհիին հասնօրէն փարայրէ՞ք դուրս եկած էր՝ ողորմելու կայսեր ոգին :

Մակայն իրականութեան մէջ հարցուկը այ՛նքան տարուած էր անսիւղով մը, որ նոյնիսկ չէր գիտեր թէ Օգոստոս կապիտոլիոն բարձրացած էր : Ան իր էութեամբ փոխադրուած էր հեռաւար երկիր մը . եւ կ'երեւակայէր թէ կը շրջէր ընդարձակ դաշտավայրի մը մէջ : Մութիւն մէջ ան շարունակաբար իր աւքերը կը գարնէր երեւակայական մտաբաներաւ եւ խտտերաւ : Իրեցաւ եւ ձեռքերով շօշափեց . ոչ, խտտ չէր . այլ գառնուկներ էին : Ան իր փայլէ՛ք ֆոսցած բազմաթիւ ոչխարներաւ մէջ :

Յետոյ նկատեց հովիւներաւ խարոյկը . որ կը բոցավառէր դաշտին մէջտեղ . իր փայլերը ուղղեց դէպի այդ խարոյկը : Հոս վիւններ կը փնտային կրակին շուրջ, իրենց ֆով ունենալով երկաթակաթ մահակներ՝ որոնցմով իրեցից հոտերը կը պաշտպանէին զգապներաւ յարձակմաներէն : Սակայն փոքրամարմին, շոգացող աչքերով եւ ցախալի պոչերով կենդանիները որոնք խարոյկիին արձակած շողերուն ընդմէջէն կը ցցուէին, գայլաշուններ չէին : Այլ հովիւները իրենց մահակները չէին նետեր անոնց վրայ . շունները կը շարունակէին իրենց ֆովը, ոչխարները չէին փայլեր եւ գագա՛նները ի վերջոյ կու գային հանգստանալ մարդկային էակներուն մօտ :

Այս բոլորը գուշակուհին տեսաւ, սակայն միտածամտակ ոչինչ գիտէր իր հետեւորդները վրայ կատարուածէն : Չէր գիտեր թէ հոն գտնուողն մը կը բարձրացնէին, անտիւր կը վառէին, խունկը կը ծխէին,

եւ թե՛ կայսրը տես վա՛ղակիսն մէջէն կ'տոթէր ազաւնիներէն մին, գոհաբերելու համար: Սակայն ձեռքերը այնքան ընդարմացած էին որ չէր կրնար թաչունը բռնել: Թեւի մէկ քայտամով ազաւնին ազատեց ինքզինքն եւ անտեսացաւ գիշերային խաւարին մէջ:

Երբ այս պատահեցաւ, կայսեր հետեւարդները կասկածանքով նայեցան պատազաւշակունիին: Կը կարծէի՞ թէ ան էր այս ձայնարդութեան հեղինակը:

Կրնայի՞նք երբեք գիտնալ թէ ամբողջ այս պահուն պատուար ինքզինքն կ'եցած կ'երեւակայէր հովիւներու խարսկիմ մտաւ, եւ մտիկ կ'ընէր տկար ձայն մը որ դողդոջում կու գար մահուան մեամ: Եւս գիշերին մէջէն: Բաւակազ երկար մտիկ ընելէ ետք միայն կրցաւ հասկնալ թէ ձայնը երկի՛ւղէն կու գար: Ի վերջոյ ան բարձրացուց գուլը. տեսաւ թեթեւ, փափուռն ձեւեր, որոնք խաւարին մէջէն կը թեւածէի՞: Հրեշտակներու փռք խուսերը էին, որոնք զբարբորէին երգելով եւ յայտնադէտ բան մը փնտրելով կը թռչէին բոլորամակ գաշտաւ վայտրին մէկ կողմէն միւրը:

Մինչ գաւշակունիի՞ մտիկ կ'ընէր հրեշտակներու երգը, կայսրը կը պատրաստուէր նոր գոհաբերումի մը: Լուաց ձեռքերը, մաքրեց գոհաբերանը եւ առաւ յաջորդ ազակունիին: Եւ, հակառակ որ իր ամբողջ ուժը կը գործածէր գայն ամուր բռնել կարեւորաւ, ազաւնիին սահուն տարմինը դուրս եկաւ իր ամբերէն եւ թաչունը ի՛՛քզինքն նետեց վեր, դէպի անթափանցելի գիշերը:

Կայսրը ստուգեց. ծուկի նետուեցաւ եւ ազօրեց իր պաշտպան ոգիին՝ Ազակեց որ իրեն ուժ եւ կարողութիւն ընծայուի՞ զիմագրաւելու եւ վանելու ծաւար այս գիշերին կողմէ կանխագաւշակուած աղէտները:

Այս բաները եւս գաւշակունիին չտեսաւ եւ յսեց: Իր ամբողջ հոգիով ա՛ր մտիկ կ'ընէր հրեշտակներու երգը, որ հետզհետէ կը մտնեար եւ անլի բարձր ու գորտար կը հնչէր: Ի վերջոյ այնքան ուժգին դարձաւ՝ որ արթնցուց հովիւները: Անոնք բարձրացան իրենց արմուկներուց վրայ եւ տեսան արծաթ-սպիտակ հրեշտակներու շարքում խուսերը, որոնք խաւարին մէջէն կը շարժէին երկար, սատամուղ շարժե-

րով, գաղթող թաչուններու նման: Ունս ք վիճեր եւ բարբոսներ ունէին իրենց ձեռքերուն մէջ, ուրիշներ՝ ցիթերներ եւ տաւիղներ, եւ իրե՛ց երգը կը հնչէր մանկական շէնշող ծիծաղի նման կենսայինը, եւ այնքան անհոգ՞ որքան արտայայտի գեղգեղանքը: Երբ հովիւները լսեցին, Եւս իրենց ստակած տեղէն եւ պատրաստուեցան իրենց բնակած լեռնահայեաց քաղաքը երթալով հրաշքին մասին պատմելու:

Անոնք դարձաբարձիկ ու նեղ արահետ մը խարսկաւորով սկսան յառաջանալ որ գաւշակունիին հետեւեցաւ անոնց: Յանկարծ հոն, չերան վրայ, լայս մը շողաց մեծ, յստակ աստղ մը կը շողար գագաթին վրայ եւ հոն հաստատուած քաղաքը այդ յայտն տակ որպէս արծաթ կը փայլէր: Հրեշտակներուն թաչունն խուսերը դէպի հոն դիմեցին ուրախութեան միջնով եւ հովիւները իրենց անսպարանէն գրեթէ կը վարձէին: Երբ քաղաք հասան, տեսան որ հրեշտակները հաւաքուած էին քաղաքադրան մտա գտնուող ցած փարայի մը վերեւ: Ենդունի շինարարն մըն էր, յարդէ տանիքով, սերի սպասածը որպէս յենպատաւ նենցող: Անոր վրայ կայտնած էր Աստղը եւ դէպի հոն կը դիմէին հոռեշտակներու անի մեծ թիւով խուսերը: Ա՛ռնցէ՛ ունս՛ք կը նստէին յարդէ տանիքին վրայ, իսկ ուրիշներ կը ցատկէին շինարարն յետեսամասի լեռնային ցից ծայրին վրայ. եւ տակաւին ուրիշներ ալ օդին մէջ առկայի կը մնային իրենց թեւերը պարզած: Վերը, շատ վերը, միջոցը լուսաւորուած էր անոնց փայլող թեւերէն:

Ճիշդ այն պահունք երբ Աստղը փայլեցաւ լեռնահայեաց քաղաքին վրայ, ամբողջ Բրնուրիւնը արթնցաւ եւ կապիտալիսին Բրնուրան վրայ կեցողները շէնք կրճար չտեսնող այգ: Անոնք կը գաչային միջոցին մէջէ՛ր ունս՛ք քաղաք թարմ բոլ ըռոյզ օդի հոսանքը, քաղցր բոլորք եւ տարածուէին իրենց շուրջ, ծառերը կը շարժէին. Թիպերը կը մոմոցէր, աստղերը կը փայլէին եւ յանկարծ լուսինը ինքզինք ցոյց տուաւ երկնքին վրայ եւ լուսաւորեց երկիրը: Եւ ամպերուն մէջէն երկու ազաւնիները շրջապատյունը գործելով վար իջան ու հանգչեցան կայսեր ուսերուն վրայ: ,

Երբ այս հրաշքը պատահեցաւ, Օգոստոս ստֆի ելաւ հզարտ ու երջամիկ, միջ իր բարեկամներն ու ստրուկները ծանկի կ'իյնային:

«Ոգոս'յն, Կեսար», ամենք կը գոչէին, «քու պաշտպան ոգիդ պատասխանած է քեզի: Դո՛ւն ես աստուածը որ պիտի պաշտուի Կապիտոլիոնի վրայ»:

Եւ մեծարանքի այս գաշխնը գոր մարդիկ իրենց վերացումին մէջ արտաբերեցին որպէս Կայսեր ընծայուած քովարանութիւն այնքան զօրաւոր էր՝ որ պատա գաշխուհին լսեց: Սքափեցաւ տեսիլէն: Ելաւ ապտածին հզոր գտնուող իր տեղէն եւ մտնեցաւ մարդոց: Կարծէք խորխորատին ընդերէն սեւ անկ մը բարձրացած եւ լեռն ի վար խուժած ըլլար: Սարսփագրու էր պառաւ իր այդ տարիքին մէջ: Կոշտ մագերը բնուակներով կը կայտուէին իր գլխէն, ուկորները ցցուած էին եւ ծառաբունի կարծրութիւն ունեցող բուխ մարքը անհամար ակօսներով ու ծալքերով կը պատէր մարմինը:

Սարսփագրու այդ կերպարաբեկով ան դէպի Կայսրը յառաջացաւ: Մէկ ձեռքով բռնեց անոր դաստակը եւ միւսով ցոյց տրուաւ հեռաւոր Արեւելքը:

«Նայէ՛», հրամայեց ան եւ Կայսրը աչքերը բարձրացուց ու տեսաւ: Կամարակտղ երկինքը իր առջեւ բացուեցաւ եւ նայուածքը նամբորդեց դէպի հեռաւոր Արեւելք: Ան տեսաւ ժայռեղէն ցից պատի մը ներքեւ ծառարած ցած փարախ մը, եւ դրամ մէջ՝ ծնրադիր քանի մը հովիւներ: Մաւրիին

առջեւ տեսաւ մանկիկի մը առջեւ ծանկի եկած երիտասարդ մայր մը. մանկիկը պատկած էր գետինը փռուած յարդի խորճի մը վրայ:

Եւ գաշխուհիին խոշոր, համզուցածաւ մատները ցոյց տուին խեղճ մանկիկը: «Ոգոս'յն, Կեսար», պոռոց ան արեւմտարեւելան խեղճուէի մը ցայտփին ընդմէջէն: «Ահաւասիկ Աստուածը որ պիտի պաշտուի Կապիտոլիոնի վրայ»:

Այդ պահուն Օգոստոս ետ փաշուեցաւ անկէ՝ որպէս խելագարէ մը: Սակայն գաշխուհիին վրայ ցարեցաւ մարգարէութեան հզոր ոգին: Անոր մաք ու սկսաւ աչքերը սկսաւ բացուալի, ձեռքերը կ'երկարէին դէպի երկինք, եւ ձայնը այնքան փոխուած էր՝ որ կարծէք իրը եղած չըլլար. այդ ձայնը այնքան ուժգին եւ հնչեղ էր, որ կրնար ամբողջ երկրագունդէն լսուիլ: Եւ արտասանեց բառեր, որոնք կը բաւէր թէ աստղերէն կը կարդար.

«Կապիտոլիոնի Քլուրին վրայ պիտի պաշտուի աշխարհի Փրկիչը, Քրիստոս, եւ ոչ թէ սկսար մահկանացու մը»:

Երբ այս խօսքը ըսաւ, յառաջացաւ արտասոված մարդոց մէջէն, դանդաղորէն լեռնէն իջաւ եւ անհետացաւ:

Սակայն յաջորդ առաւուտ Օգոստոս իստորէն արգիլեց իրեն նախորած տանքին կերտուրը Կապիտոլիոնի վրայ: Եւ փոխարէն նայն վայրին վրայ նորածին Աստուած-Մամուկիկ ըծայուած սրբարան մը շինեց, զայն կոչելով *Երկինքի Խորան*:

Քրգմ. Ա. Գ.

ՍՆԼՄԱ ԼԱԿԵՐԼՕՅ